

CO JE TO LITERATURA...

Literatura je jedním z umění, které si člověk během své existence na zemi vytvořil. Tak jako jiná umění, např. sochařství, malířství, hudba, architektura, vychází i literatura z reálného světa, který však bezmyšlenkovitě nenapodobuje, nýbrž si vytváří specifickými prostředky svůj umělecký svět vlastní. Každé umění má určitý základní materiál, s nímž pracuje. Materiálem literatury je jazyk, **slovo**, odkud také pochází český název **slovesnost**. Mezinárodně užívaný termín **literatura** vychází z latinského slova **littera**, což znamená **písmeno**. S tím také souvisí užívaný název souvislého psaného projevu, **text**, pocházející opět z latinského slova **textum**, **tkanina**, což znamená, že jednotlivá písmena, znaky hlásek, ale i slova ve větách jsou v určitém pevně vázaném vztahu.

Psaný projev, text, není ovšem jedinou formou literatury. Vedle těchto projevů, textů, existovala a stále existuje i **ústní slovesnost**, literatura, která je vyprávěna, recitována nebo zpívána jedincem nebo určitou skupinou před posluchači. Tento druh literatury je starší než literatura sama, k jeho počátkům ani nemůžeme dohlédnout. Stáří ústní slovesnosti naznačuje i to, že v antickém starověku, v Řecku a Římě, se literární texty četly nahlas. Tiché čtení, které dnes běžně převažuje, nebylo obvyklé. Konečně z historie víme, že velké národní eposy, např. řecké Illias a Odyssea, považované za jedny z nejstarších památek antického světa, se po celá staletí přenášely pouze ústním podáním, než byly zapsány. Totéž můžeme říci o všech dalších národních eposech francouzských, německých, ruských a jiných. Také ty existovaly po dlouhou dobu jen v ústním podání, než dostaly písemnou podobu.

Mohlo by se zdát, že mladší psaná literatura a literární texty zatlačují ústně podávanou literaturu do pozadí, a to především od doby vzniku knihtisku, který umožňuje rozmnožovat texty rychle a levně (opisování bylo velmi pomalé i drahé). To je sice pravda, ne však celá; ústní slovesnost, jak víme, nikdy zcela nevytlačila a existuje i dnes. Svědčí o tom například lidová píseň, jejíž vznik u nás se datuje do 18. století, ale i typický a ve všech dobách tolik oblíbený žánr ústní slovesnosti - anekdota.

Předmětem studia literatury jsou ovšem pouze literární texty, a to z toho prostého důvodu, že ústní projevy bez písemného (nyní ovšem i zvukového) záznamu jsou pro vědecké zpracování nepostižitelné. Není přece možno vědecky zkoumat slovesný projev lidového vypravěče, aniž je tento projev napřed zapsán. Dále je nutno si uvědomit, že literární historie se neřídí na každý literární text stejně. Čím je písemná památka starší, tím spíše ji zařazujeme do umělecké literatury. Jestliže při zkoumání současné nebo nedávné doby vidíme v literatuře vlastně jen uměleckou literaturu v užším slova smyslu, básně, dramata a uměleckou prózu, pak při zkoumání starší doby se pojem literatury rozšiřuje a zařazujeme do ní práce jazykovědné, právnické, lékařské, historické i jiné a při velmi vzdálené historii do literatury počítáme dokonce každý slovesný projev, i když je to třeba jen úryvek jediné věty.

Jádrem studia literatury ovšem vždy zůstává **literatura umělecká**, ji především hledáme, ať zkoumáme jakoukoli dobu. Je to literatura, jež má některé zvláštní vlastnosti, pro které se nám líbí. Vypráví nejen o světě, v němž člověk žije, ale i o člověku samém, o jeho tužbách, nadějích, láskách i nenávistech a sděluje takové věci, jaké jiným způsobem než uměleckým sdělit nelze.

Literatura, jak ji známe z památek, vznikala před třemi, čtyřmi tisíci lety na několika místech světa jako průvodní jev civilizace. Takovými kulturními ohnisky jsou Přední Východ, Indie, Čína i jiná místa. Pro naši literaturu evropskou má největší význam kultura antická, to znamená literatura řecká a římská, která se rozvíjela v zemích kolem Středozemního moře nejprve v Řecku a později na území celé římské říše.

ETAPY VÝVOJE SVĚTOVÉ LITERATURY

- Starověk
- Románský a gotický věk (středověk)
- Humanismus a renesance
- Barokní řád
- Doba osvícenství (novověk)
- Romantická vzpoura proti rozumu a řádu
- Přejít k realismu ve světové i české literatuře
- Moderní směry přelomu století
- Rozmanitost 20.století, politika a umění

LITERATURA STAROVĚKU

Epos o Gilgamešovi

Bible

Ilias a Odyssea

Aeneis

STAROVĚKÉ ORIENTÁLNÍ LITERATURY

V povodí velkých asijských řek **Eufratu a Tigridu, Indu, Gangu a Brahmaputry**, mohutných čínských veletoků i kolem dolního toku africké řeky **Nilu** vznikly již ve 4. až 3. tisíciletí před naším letopočtem rozsáhlé státní celky s vyspělou kulturou, v níž měla své významné místo i psaná slovesnost. Nejstaršími památkami byly mýty o vzniku světa - **Epos o Gilgamešovi** či nábožné texty, např. židovská **tóra**, která se stala základem pro křesťanský **Starý a Nový zákon - Bibli**.

Starý zákon představuje nejrozsáhlejší souhrn hebrejské (židovské) literatury. Obsahuje řadu knih.

První - Genesis, pojednává o stvoření světa, prvních lidí Adama a Evy, potopě světa a dalších událostech.

Druhá kniha - Exodus popisuje odchod bohem vyvoleného národa (Židů) z otroctví, úlohu Mojžíše, zjevení Desatera a další skutky Hebrejů.

Další knihy pak popisují události, které se Židům v Palestině přihodily, neboť měly vždy nějaký symbolický význam. Součástí Starého zákona jsou i proroctví o příchodu vykupitele (Mesiáše), stejně jako žalmy, z nichž je nejkrásnější milostná lyrika Píseň písní (Píseň Šalamounova).

Nový zákon tvoří křesťanskou část Bible a obsahuje čtyři evangelia (dobré zprávy) - Matoušovo, Markovo, Lukášovo a Janovo, tj. vyprávění o Kristově životě. Další část tvoří tzv. epistoly neboli listy apoštolů věřícím a Zjevení sv. Jana (Apokalypsa) - spis o konci světa a posledním soudu.

ANTICKÁ ŘECKÁ LITERATURA

Antické literatury se rozvíjejí přibližně od 8. století před naším letopočtem asi do 4. století naší éry. Za tuto poměrně dlouhou dobu dosáhlo nevídané úrovně jak básnictví, tak drama i próza. Významnou roli zde hraje **Řecko**; Řím a latinské písemnictví v mnohém navazuje na řecké, doplňuje je a napodobuje. Vzorem pro velká epická díla byl po dlouhá staletí epos básníka **HOMÉRA - Ilias a Odyssea**. První z eposů popisuje spor spartského krále Menelaa a syna trojského krále Priama, který Menelaovi odvedl ženu, krásnou Helenu. Uražený Menelaos svolal všechny řecké vládce k dobytí Tróje. Boj trval devět let a je prodchnut řadou známých legend (o Achillovi, Hectorovi či trojském koni). Po úspěšném dobytí Tróje se řečtí bojovníci vrací zpět. Návrat jednoho z nich, ithackého krále Odyssea, líčí stejnojmenný druhý epos. Při plavbě na rodný ostrov bloudil Odysseus dlouhá léta po mořích a zažíval roztodivná dobrodružství (boj s Kyklopem, zpěv Sirén aj).

Typické pro oba eposy a následnou řeckou literaturu je mytologický charakter, osudový vliv řeckých bohů (Dia, Héry, Afrodity, Athény, Poseidona, Háda, Hefaista aj.), stejně jako prostá, ale jednoznačná soustava morálních hodnot.

Po rozpadu rodového zřízení v Řecku se mění i názor na svět, tím i umění a literatura. Objevují se lyrické básně básnířky **SAPFÓ**, dionýsovského básníka **ANAKREÓNA** či autora bajek **AISÓPA**. Významnou roli sehrávalo v životě Řeků divadlo. Při dionýsovských oslavách vznikaly také první divadelní hry, tzv. tragedie. Teprve později se z nich zrodila řecká komedie. Řeckou tragedií proslavili tři významní dramatičtí básníci **AISCHYLOS, SOFOKLES a EURIPIDES**, v komedii vynikl **ARISTOFANES**. Základem řeckého divadla byly mravní spory, konflikty mezi proměnlivými zákony vládců a věčnými příkazy morálky. Nejen slovesné umění, ale i architektura, sochařství a malířství, stejně jako filosofie vytvářely ve starém Řecku obraz harmonického jedince - **KALOS KAI AGATHOS**.

LATINSKÁ ŘÍMSKÁ LITERATURA

Latinská římská literatura není zdaleka tak bohatá ani tak původní jako literatura řecká. Dlouho přebírala hotové útvary a témata od vyspělejší literatury řecké. Illias a Odyssea inspirovala římského básníka **VERGILIA** k mohutnému národnímu eposu **Aeneis**. Mimořádnými talenty římské poezie byli dále básníci **HORATIUS** a **OVIDIUS**. Do dnešních dnů si svou svěžest zachovala milostná lyrika římského básníka **CATULLA**. Jako skladatelé satir vynikli římské básníci **HORATIUS** a **JUVENALIS**. Velkou filozofickou báseň **O přírodě** složil **LUCRETIUS**. Byla však pěstována i vysloveně literaturu zábavná, povídka i román, jakou je např. próza **PETRONIOVA** a **APULEIOVA**.

Z antické prózy zůstala nejživější díla historická, a to jak řeckého, tak římského původu. Z jejich autorů jsou nejznámější **THUKYDIDES**, **LIVIUS** a **TACITUS**.

Antická literatura přinesla za dobu své existence díla, která nejednou byla vzorem i pro umělce mnohem pozdějších dob a konečně byla období, jako např. humanismus, kdy antická literární díla byla pokládána za příklad přímo nedostižitelný. Ve zvláštním vztahu k antice bylo i křesťanství, které uzrávalo v pozdní antické společnosti a přijalo z ní množství svých charakteristických prvků. Latina zůstala bohoslužebným jazykem římskokatolické církve. Bible - Starý zákon, souhrn starých židovských pověstí, a Nový zákon, několikerým způsobem vyprávěný životopis Kristův - hluboce ovlivňující myšlení každého středověkého evropského člověka, působila hlavně v podobě latinského překladu (tzv. Vulgata).

LITERATURA ROMÁNSKÉHO A GOTICKÉHO VĚKU

Rozvoj středověkých evropských literatur se neobyčejně urychlil od počátku 9. stol. Je to doba krále **Karla Velikého**, kdy na většině evropského území dochází k významným změnám ve společenskopolitickém, hospodářském, ideovém i kulturním životě a kdy se v Evropě začínají vytvářet pevnější státní celky, než tomu bylo dosud. V souvislosti s tím se objevují i nová kulturní centra, rozvíjejí se po několika chaotických stoletích znovu architektura i literatura. Základním rysem tehdejší společnosti se stává křesťanství s ideálem a vzorem, kterým byl asketický rytíř s jeho ctnostmi: věrnost lennímu pánu a králi, šíření a obhajoba křesťanské víry proti nevěřícím, úcta k ženě, samozřejmě urozené, a povinnost ochraňovat chudé, sirotky a vdovy.

Literární památky jsou šířeny ústním podáním potulných pěvců, tzv. **trubadúrů**, **truvérů**, **minnesengrů**, apod., čemuž odpovídá i útvar - duchovní náboženské písně, modlitby či dramata nebo hrdinský rytířský epos o skutečných bojovníků - křesťanů osvobozujících zemi od útlaku, případně bojující v cizí zemi za křesťanské ideály. V Evropě tak vznikají eposy o tisících veršů - **Píseň o Rolandovi**, **Píseň o Cidovi**, **Píseň o Nibelunzích**, **Boewulf**, **Slovo o pluku Igorově**.

Typickou středověkou skladbou je stará francouzská hrdinská skladba **Píseň o Rolandovi** (asi z 11. století), oslavující statečné činy rytíře Rolanda z družiny Karla Velikého. Roland jako velitel zadního voje křížové výpravy proti španělským Arabům (Saracénům) je zrazen nevlastním otcem a zaskočen nepřáteli. Přísný řád rytířské kázně mu nedovolí dovolávat se pomoci hlavního vojska. Marně jej přemlouvá přítel Olivier, aby zatroubil na kouzelný roh a přivolal pomoc. Roland nezná jinou povinnost než bojovat proti přesile, hájit čest svého krále a nakonec i hrdinsky padnout.

Jiný ráz má tzv. **bretonský román o králi Artušovi**, jeho nevěrné ženě Guinevře, čaroději Merlinovi a rytířích kulatého stolu Parcevalovi, Lancelotovi a dalších. Stejně jako keltské pověsti (**Tristan a Isolda**) je ráz bretonského románu polomytický s množstvím zázračných skutků. Válečný život a dobrodružné příhody ustupují mystice a náboženskému zanícení.

LITERATURA HUMANISMU A RENESANCE

Božská komedie

Laura

Dekameron

Povídky Canterburské

Závět'

Romeo a Julie

Po rozpadu římské říše došlo téměř k zapomenutí antické literatury. Ve středověku národní literatury vyhledávaly spíše náboženská témata, přesto se evropská učenci čas od času k antickým látkám vraceli. 13. století pak znamená propojení vlivů antické tradice, křesťanského náboženství a arabské básnické školy. Znamená odklon od středověkého křesťanského pojetí odříkání (askeze) a přípravy na život posmrtný. Pozornost se začíná obracet k přírodě, k ženě, ke všem věcem pozemského života. Na přelomu 13. a 14. století vznikají v bohatých severoitalských městech první manufaktury, posiluje se mezinárodní obchod a uskutečňují se první velké námořní objevy. Za této situace dochází k mohutnému hnutí, rozšiřujícímu se do celé západní Evropy, obecně zvanému **renesance**. Cílem je rozrušení středověké feudální ideologie, odmítnutí mysticismu a ideologického monopolu církve, jakož i obrat k člověku jako jedinci a ocenění jeho individuálních zkušeností. Ovzduší, které takto vzniklo, je příznivé jak vědě, tak i umění.

Mezi největší renesanční vědce můžeme počítat **MIKULÁŠE KOPERNÍKA** a **GALILEA GALILEIHO**, mezi největší výtvarníky **LEONARDA DA VINCI** a **MICHELANGELO BUONARROTIHO**, mezi největší dramatiky **WILLIAMA SHAKESPEARA**. Pokud jde o společenské vědy, zde renesanci uskutečňuje literární hnutí humanismu, které se pokouší vzkřísit umělecké, ale i občanské hodnoty starověku. Snaží se vydávat uchovaná díla latinská a později i řecká (existuje již knihtisk) a vlastně ustanovuje vědecké zásady pro vydávání textů (tzv. textologie). Ve vlastní tvorbě se humanisté pokoušejí napodobit své starověké vzory, a to do všech důsledků, to znamená i jazykem. Píší proto očištěnou, "klasickou" latinou a odmítají latinu středověkou. Teprve později humanisté rozvíjejí literární tvorbu v národních jazycích a vytvářejí mnohdy základ pro další vývoj národních literatur.

Jedním z prvních renesančních tvůrců se stal florentský rodák **DANTE ALIGHIERI** (1265-1321). Nucené vyhnanství z rodného města (pro protipapežské povstání), po němž do své smrti nepřestal toužit, sny o sjednocení Itálie a prožitky lásky k Beatrici, to všechno zanechalo své stopy v největším Dantově díle, v duchovním eposu **Božská komedie**. Jedná se o symbolickou skladbu, která obsahuje 3 oddíly - Peklo, Očistec a Ráj. Těmito oddíly prochází zbloudilý básník, kterého ohrožují tři šelmy: Smyslnost, Pýcha a Lakomství. Jeho průvodcem se stane římský antický básník Vergilius, vyslaný zemřelou milenkou Beatricí. Nebezpečí mohou uniknout, jestliže projdou Peklem a Očistcem. V těchto místech pak nacházejí Dantovy politické odpůrce, vladaře a církevní představitele. Na prahu Ráje opouští básníka Vergilius, neboť jako pohan nesmí vstoupit do těchto končin. Básníka - Danta se ujímá sama Beatrice, s níž pak nachází věčnou blaženost.

Zatímco Dante se snažil postihnout záhady nadpozemského života, jeho následovníci obrátili svůj zájem na věci pozemského světa, ke smyslnému životu.

FRANCESCO PETRARCA (1304-1374) byl stejně jako Dante vypovězen z rodné Florencie a odešel do Avignonu. Rozhodující událostí pro něj bylo seznámení se ženou, kterou později opěvoval v sonetech **Laura**.

Na vznik renesanční novely má největší podíl **GIOVANNI BOCCACCIO** (1313-1375) souborem novel **Dekameron**. Společnost sedmi urozených žen a tří šlechticů opouští Florencii ohrožovanou morovou nákazou. Na venkovském sídle si krátí čas vyprávěním příběhů, jejichž základem se stává láska, povětšinou však rozmarná a laškovná, tedy odpovídající zcela mravům tehdejší Itálie.

Obliba kratší povídky se rozšířila i mimo hranice Itálie. Anglický básník **GEOFREY CHAUCER** (1340-1400) využil tohoto modelu ve veršovaných **Povídkách Canterburských**. Společnost drobných měšťanů si zpříjemňuje pobožnou pouť vyprávěním humorných příběhů.

Ve Francii se proslavil rebelující básník **FRANCOIS VILLON** (1431-1463), rváč, opilec, zloděj a tulák, který svůj život i dílo (**Závět'**) zasvětil stálé vzpouře proti konvenční a mravně se tvářící společnosti.

V divadle se renesanční vlivy projeví především v tvorbě anglického dramatika **WILLIAMA SHAKESPEARA** (1564-1616). Komédie **Zkrocení zlé ženy**, **Sen noci svatojánské**, **Mnoho povyku pro nic**, **Kupec benátský**, **Veselé paničky Windsorské**, či tragédie **Macbeth**, **Hamlet**, **Král Lear**, **Othello**, **Romeo a Julie** a mnoho dalších vyprávějí příběhy různých dob, různých lidí. Autor vyjádřil cit i hloubku vášně, touhy, bezohlednou lačnost slávy a zisku, sobeckost i nenávist, tedy veškeré odstíny lidské povahy. Toto vystižení je společným rysem všech her, stejně jako typicky renesanční důraz na aktivní vztah k životu, na vytváření vlastního osudu, byť často ne příliš šťastném.

Podobné rysy lze také nalézt v tvorbě španělského dramatika **LOPE DE VEGY** (1562-1635). Napsal ohromující množství her - 2000, většinu z nich pak v duchu typicky španělského „dramatu pláště a dýky“. Nejznámější a stále živá je hra **Ovčí pramen**, o vzbouření lidu proti vysokému církevnímu hodnostáři, který zneužíval svého postavení, a následující ústup krále před jednolitými vzbouřeními vesničany.

LITERATURA BAROKNÍ DOBY

Pedro Calderón de la Barca

John Milton

Hans Jakob Christoph Grimmelshausen

Bedřich Briedl

Bohuslav Balbín

lidová slovesnost

Labyrint světa a ráj srdce nevyjadřuje pouze Komenského osobní postoj a hodnocení tehdejšího světa. Je zároveň i velkým podobenstvím, které vystihuje rozpornost doby. Je současně dílem končící renesance a probíhajícího baroka. Barokní umění vystihovalo veškeré rozpory světa. Člověk se cítil podveden racionalitou a širokým záběrem renesance, které však nepřinesly lidstvu radost a štěstí, nýbrž nebyvalé utrpení a netoleranci v podobě třicetileté války. Ideály humanity renesance se rozplynuly ve vypočítavé chtivosti, zneužití rozumu, požívačnosti a duchem prázdné smyslnosti. Jediným únikem byl návrat k „ráji srdce“, k víře, k náboženskému prožitku. Hrdina se odvrací od přírody a světa, od vnějšího pohledu, od rozumu. Klid a mír nachází v touze po harmonii, v hledání pravdy. Tu však nehledá rozumem, nýbrž vírou a citem. Skutečnost se mění ve znaky, symboly, které mají vystihnout rozpornost světa. Proto baroko rodí nejen vědce, ale také astrology, proroky a stoupence magie.

V umění se proto uplatňuje naturalistická konkrétnost a přesnost, stejně jako nadsázka, důraz na lidskou bezmocnost a nepatrnost, ale i duchovnost a mysticismus. Typické je tzv. dramatické napětí, vycházející z protikladu ducha a formy („duše a těla“).

Výrazným představitelem tohoto proudu je španělský dramatik období „zlatého věku“ **PEDRO CALDERÓN DE LA BARCA** (1600-1681), autor řady etických dramát, např. **Soudce Zalamejský**.

Anglické baroko zastupuje básník **JOHN MILTON** (1608-1674) rozsáhlou náboženskou epopejí **Ztracený ráj**.

Německé **HANS JAKOB CHRISTOPH GRIMMELSHAUSEN** (1621-1676) autor románu **Dobrodružství Simplicia Simplicissima**, prostáčka, který je krutostí třicetileté války natolik zaskočen, že hledá únik z labyrintu světa v samotě.

LITERATURA DOBY OSVÍCENSTVÍ

V průběhu 17. století se ve Francii začíná prosazovat poněkud jiný pohled na svět než barokní. Jedná se o zdůrazňování rozumu (tzv. racionalismus), který stál jako protipól barokní mystice a náboženskému vytržení. Spolu s uplatňováním rozumu se uplatňuje i potřeba vzdělanosti. Měřítkem krásy se stává střídmost a rozumová kázeň, stejně jako pravda, rozvaha a vyrovnanost. Typickým uměleckým výrazem doby je tzv. **klasicismus**, který vytvářel přesná pravidla a schémata tvorby. Racionální zaměření umělecké tvorby převyšuje složku emocionální (citovou).

Nejnámějšími představiteli tohoto směru se stali francouzští dramatici **PIERRE CORNEILLE** (1606-1684), **JEAN RACINE** (1639-1699), především však **JEAN-BAPTISTE POQUELIN**, neboli **MOLIERE** (1622-1673). Tento se stal světoznámým kritikem všech možných lidských nectností - **Tartuffe (pokrytectví)**, **Lakomec**, **Misanthrop**, **Zdravý nemocný** aj.

V Itálii se rozvinula především komedie, tzv. **commedia dell'arte**, hra s pevnou stavbou i obsazením (**Pantalone**, **Scappino**, **Colombina**), známá především díky **CARLO GOLDONIMU** (1707-1793).

Z autorů prozaických děl nejvíce zaujali francouzský bajkář **JEAN DE LA FONTAINE** (1621-1695), v Anglii pak **JONATHAN SWIFT** (1667-1745) se svým satirickým dílem **Gulliverovy cesty**, stejně jako autor dobrodružných příběhů **DANIEL DEFOE** (1660-1731) - **Robinson Crusoe**.

PREROMANTISMUS

Ve druhé polovině 18. století přestává klasicismus naplňovat ideály měšťanské vrstvy společnosti. Je jim cizí nespravedlnost tehdejšího světa, majetkové rozdíly, stejně jako chladný racionalistický přístup ke světu.

Protestem se proto stává zdůrazňování citových hodnot prostého „nezkaženého“, člověka, sentimentální vzpomínání na vzdálenou minulost (hlavně pohanskou a křesťanského dávnověku), hledání ideálního světa, tím i ideálního prostředí - kulisy pro své příběhy. Tak vzniká tzv. **preromantismus**, jehož cílem byla reakce a odpor proti chladné vykalkulované klasicistní společnosti. „Duchovními otci“ tohoto směru se stávají myslitelé, např. **JEAN JACQUES ROUSSEAU** (1712-1778) - **Emil čili o výchově**, **Nová Heloisa**, **O smlouvě společenské**, či esteticí jako **JOHANN GOTTFRIED HERDER** (1744-1803).

Svůj výraz posléze nachází v díle dvou německých básníků: **JOHANNA WOLFGANGA GOETHA** (1749-1832) - novela **Utrpení mladého Werthera**, básnická skladba **Faust**, a **FRIEDRICH SCHILLERA** (1759-1805) - drama **Loupežníci**.

ROMANTICKÁ VZPOURA PROTI ROZUMU A ŘÁDU

Již nástup preromantismu naznačil, že dochází k převratné přeměně tehdejší společnosti. Z Evropy mizelo feudální uzpůsobení a bylo nahrazováno dravým kapitalismem, který však nepřinášel ideály, s nimiž byl spojován (rovnost, volnost a bratrství). Toto poznání vedlo k hlubokému rozčarování a následné reakci, kterou se staly revoltující směry ve společenské sféře, tedy i v umělecké. Člověk opět silněji pocítil odcizení světu, samotu, výjimečnost své osoby, rozpor mezi tím, co chce, a tím, co mu společnost - morálka dovolují. Toto vedlo k určitému pocitu rozdvojení (rozpolcenosti) romantického představitele. Chtěl změnit stávající svět, třeba sám bez pomoci druhých a třeba násilnou formou. Toužil po lásce, většinou nenaplněné, tedy nešťastné (hrdina je trýzněn vášní a nenaplněnou láskou, ale je tomu rád, sám tuto trýzeň ve skutečnosti podvědomě vyhledává).

Vnějškově používal romantismus podobných metod jako preromantismus - tedy zdůraznění zvláštností a bizarností, harmonie kontrastů. V oblibě byly rozeklané rokle, dramatická scenérie, bouře, živly, ale i tajemné symboly - kříže, hřbitovy, kaple, noc. Typický útvarem se stala poezie, především lyrickoepická - balady, epos, dramatická báseň, z prózy byronská povídka, román.

Na rozvoj evropského romantismu neobyčejně působilo dílo anglického revoltujícího básníka **GEORGA GORDONA BYRONA** (1788-1824). Patřil ke staré anglické šlechtické rodině, s níž se však rozešel a

většinu svého života strávil v cizině, především v Itálii a Řecku. Zemřel a je pohřben v Řecku, v místech, kde pomáhal řeckým bojovníkům osvobodit se od turecké nadvlády.

Základním útvarům, který používal, byla lyrickoepická povídka, případně veršovaný epos, např. **Childe Haroldova pouť** s výrazně autobiografickými prvky, příp. **Džaur, Korzár, Lara**. Úspěšná byla také jeho filosofická veršovaná dramata **Manfred** a **Kain**.

Dalším z významných anglických romantiků byl **PERCY BYSSHE SHELLEY** (1792-1822). Jeho lyrické drama **Odpoutaný Prométheus** mění řecký mýtus o nekonečném trestu ve vzpuru upoutaného Prométhea, jenž vzdoruje tak dlouho, až osudový okamžik ukončí tyranův (Boží) vliv.

Sběratel skotských lidových balad **WALTER SCOTT** (1771-1832) se stal zakladatelem historické povídky a historického románu. Nejznámější jeho prací se stal román z doby krále Richarda Lví srdce **Ivanhoe**, mistrně vylíčení staré britské historické etapy, světa cti a hrdinství, mravní ušlechtilosti a vlasteneckého nadšení.

Francouzský romantismus je rozdělen na proud historicky zaměřený - **René Chateaubriand - Atala**, a na směr francouzské revoluce, směr současný. Ten zastupuje **Victor Hugo** a **Alfred de Musset**. Na pomezí romantismu a realismu tvoří romanopisec **Henri Beyel - Stendhal**.

VICTOR HUGO (1802-1885) je básníkem a romanopiscem revoluce 1848. Ve svém díle protestoval proti nesvobodě, bezpráví a ohrožování práv člověka. Mezi nejznámější díla řadíme básnický cyklus **Legenda věků**, stejně jako světoznámé romány **Chrám Matky boží v Paříži, Ubožáci, Dělníci moře** a **Devadesát tři**.

ALFRED DE MUSSET (1810-1857), autor subjektivní poezie plně rozervané, nešťastné a nespokojené lásky, např. kniha **Zpověď dítěte svého věku**.

STENDHAL (1783-1842). Hrdinové jeho románů prožívají vášnivé lásky, kterými se však dostávají do sporu se společností, s dobou, a jsou tak nuceni se přetvařovat. Tím se z nich stávají pokrytci, kteří, vzbouřili se proti společnosti, hynou. Příznačné je to např. v románu **Červená a černá**, kde Julien Sorel, syn venkovského dřevaře, chce dosáhnout vysokého postavení. Počíná se přetvařovat, aby mohl dosáhnout kariéry. Postupně miluje dvě ženy, které jsou pro něj opět pouze stupněm na cestě k úspěchu. Když postřelí jednu z žen, dostane se před soud, Odmítá však přijmout soud, příp. milost od společnosti, kterou bytostně nenávidí, a proto hyne na popravišti. Podobně je vyprávěn příběh i v románu **Kartouza Parmská**.

V Rusku dosahuje největší proslulosti **ALEXANDR SERGEJEVIČ PUŠKIN** (1799-1837), šlechtický autor, který se zapojil do proticarského povstání tzv. děkabristů a byl potrestán několika lety kavkazského vězení. V jeho díle se uplatňuje silný autobiografický princip, básně jsou rozervané, plné nešťastných a odbojných hrdinů, např. **Kavkazský zajatec, Bachčisarajská fontána, Cikáni**. Také hrdina nejslavnějšího Puškinova díla, veršovaného románu **Evžen Oněgina**, je romanticky založený, nešťastně milující typ hledající nejen lásku, ale i smysl života vůbec. Podobně i v novelách **Piková dáma** a **Kapitánská dcerka**.

Blízkým přítelem Puškina byl další ruský šlechtic **MICHAIL JURJEVIČ LERMONTOV** (1814-1841). Také on předčasně zahynul v souboji. Básnická poema **Démon** vyslovuje základní myšlenku celé Lermontovovy tvorby - zlo ve světě se rodí pouze z bezmocnosti dobra. Bohem zavržený démon (zlo) zatouží po štěstí a vzplane láskou k pozemské ženě, princezně Tamaře. Způsobí, že sama začne po něm toužit, svou láskou však Tamaru zabíjí, a tak znovu prohrává svůj věčný zápas.

Současné téma řeší román **Hrdina naší doby**, kdy kníže Pečorin se stává vzorem tzv. „zbytečného člověka“. Největším představitelem romantismu v Polsku se stal básník a romanopisec **ADAM MICKIEWICZ** (1798-1855), autor vlasteneckých **Balad a romancí**, díla **Dziady** či románu o Litevci, který pod maskou velmistra řádu německých rytířů obětuje sebe, aby pomstil svůj pokořený národ - **Konrád Wallenrod**. Úspěchu dosáhl i příběh znesvářených zemanských rodin **Pan Tadeáš**.

PŘECHOD K REALISMU V EVROPSKÉ LITERATUŘE

Čtyřicátá až šedesátá léta 19. století jsou v Evropě ve znamení vyvrcholení revolučních snah, současně porážka revolucí a doznívání těchto nálad v jednotlivých zemích.

V sedmdesátých a ještě v osmdesátých letech 19. století převažuje v evropských literaturách próza v souvislosti s nástupem kritického realismu.

Tak je tomu v literatuře anglické, v níž z mnoha jiných autorů celosvětové proslulosti nabyli **CHARLES DICKENS (1812-1870)**. Jeho vlastní životní osudy se zrcadlí v mnohých románech - **Oliver Twist, David Copperfield, Malá Doritka, Nadějně vyhlídky**. Ústředním motivem těchto knih jsou osudy nešťastných dětí bez domova a rodiny, které se musejí na vlastní pěst probíjet životem. Věhlas získala i **Kronika Pickwickova klubu**, ironický román o poměrech v Británii v 19. století.

V Německu vzniká hnutí tzv. Mladého Německa, které v umělecké tvorbě reprezentuje básník **HEINRICH HEINE (1797-1856)**, autor kritických a ironických básní, zesměšňujících měšťácké šosáctví. Nejznámější je satirická skladba **Německo - zimní pohádka**.

Ve Francii se kromě **Victora Huga** prosazuje mladá emancipovaná spisovatelka **GEORGE SANDOVÁ (1804-1876)**. Ve svých románech **Indiana, Valentina a Lémie** vesměs řeší společenské postavení ženy.

Přibližně ve stejné době jako v Anglii dominuje ve francouzské literatuře dílo **Balzakovo a Stendhalovo. HONORÉ DE BALZAC (1799-1850)** si stanovil nelehký cíl - vystihnout romány přelom dvou společenských stylů, aristokratického a měšťanského, vystihnout různé lidské typy dravé kapitalistické společnosti tehdejší doby. Výsledek je úctyhodný. V tzv. **Lidské komedii** je zahrnuto zhruba sto románů, vykreslujících široký záběr francouzské společnosti od nejchudších žebráků až k přepychu nejbohatších. Ústřední trilogii **Lidské komedie** tvoří romány **Otec Goriot, Ztracené iluze a Lesk a bída kurtizán**.

Na přechodu mezi romantismem a realismem se nachází další Francouz **HENRI BEYLE - STENDHAL (1783-1842)**, autor románů **Červená a černá** či **Kartouza Parmská**.

Dalším významným představitelem francouzské literatury, která analyzovala lidskou duši a její rozklad vlivem civilizace 19. století, byl **GUSTAV FLAUBERT (1821-1880)**. Za nejlepší Flaubertův román se pokládá **Paní Bovaryová**, jehož hrdinka Ema Bovaryová podléhá kouzlu romantických iluzí o lásce, které se však v praktickém životě rozplývají. Ema se dostává do vážných problémů, které je nucena ukončit sebevraždou. O ztrátě iluzí je i další významný román **Citová výchova**.

Za posledního z vějíře významných francouzských spisovatelů té doby je považován, **EMILE ZOLA (1840-1902)**. K nejznámějším románům patří **Zabiják**, uvádějící do literatury prostředí pařížských krčm a postavy dělníků a řemeslníků, román **Germinal** o životě horníků a jejich zoufalém stávkovém boji, **Nana** zobrazující život vyšších společenských kruhů i polosvěta, **Lidská bestie**, drama žárlivosti, **Doktor Pascal, Tereza Raquinová** a další.

Největšího významu v počátcích realismu v Rusku dosáhl **NIKOLAJ VASILJEVIČ GOGOL (1809-1852)**, autor proslulých komedií **Revizor, Ženitba, Hráči** a románu **Mrtvé duše**. Komédie **Revizor** líčí příběh nepatrného úředníčka Chlestakova, jehož omylem považují v okresním městě, kde se zastaví na cestě k otci, za revizora z Petrohradu. Chlestakov se rozhodne plně využít příznivého omylu, když vidí, jak ho všichni obskakují, podplácejí a předcházejí si ho. Dokonce mu okresní hejtman nabízí ruku své dcery. Chlestakov se však zalekne prozrazení a narychlo odjíždí. Teprve tehdy se všichni ve městě dovídají, jak se dali napálit.

IVAN SERGEJEVIČ TURGENĚV (1818-1883) vyjadřoval ve svých povídkách a románech protest proti barbarství ruského nevolnického systému. Především v románech **Rudin, Šlechtické hnízdo a V podvečer** zachytil přeměny, které probíhaly v ruské společnosti - nové myšlenky, generační problémy. Největší ohlas sklídl román **Otcové a děti**, v němž hrdina Bazarov představuje pokolení znechucené svou dobou, jež neposkytuje žádné perspektivy, pokolení, které chápe neudržitelnost stávajícího řádu a ztrácejícího víru v pokrok a smysl žití. Objevuje se nový typ literárního hrdiny - nihilista.

LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ (1828-1910) patří k největším umělcům světové literatury. Vedle řady drobnějších povídek (**Sevastopolské povídky**), dramat (**Vláda tmy, Živá mrtvola**) a nábožensko-chovných statí patří k jeho vrcholným dílům rozsáhlý historický román **Vojna a mír** a společenské romány **Anna**

Kareninová a Vzkříšení. Román **Anna Kareninová** zobrazuje (stejně jako dva zmiňované) milostné a rodinné osudy. Ničivý vliv vášnivé lásky provdané Anny k Vronskému, jež končí Anninou sebevraždou, a jako protiklad milostné štěstí manželů Levinových. Román vyniká hlubokou psychologickou analýzou citových a duševních stavů.

FJODOR MICHAJLOVIČ DOSTOJEVSKIJ (1821-1881) Osmadvacetiletý začínající spisovatel byl odsouzen za spiknutí k trestu smrti, který mu byl změněn v dlouholetý žalář na Sibiři. Tam žil několik let mezi zločinci a náboženskými sektáři. Tyto otřesné životní zkušenosti poznamenaly jeho další život a v jeho tvorbě mu pomohly pronikat ke složitým psychologickým pochodům lidského nitra, pochopit lidi narušené, nalomené, povahy nenormální, zrodily v něm soucit s lidským utrpením. V jeho románech defilují zločinci, blouznivci, revolucionáři, prostitutky a další nalomené duše nemocného Ruska. Světovou proslulost přinesly Dostojevskému především romány **Zločin a trest**, **Zápisky z mrtvého domu**, **Běsi**, **Bratři Karamazovi**, je však autorem i řady dalších, rozsahem drobnějších prací.

Hrdina románu **Zločin a trest** Raskolnikov se rozhoduje zavraždit stařenu, jejíž život „nemá pro nikoho cenu“. Ani po vraždě nepřestává věřit ve svou teorii o právu silných jedinců překračovat morální zákony a dopouštět se i zločinu. Teprve láska k dívce Soně jej přivede k pokání a následnému přijetí trestu.

LITERATURA KONCE 19. STOLETÍ

Významným vývojovým předělem v literatuře byla léta devadesátá. Nová literární generace, která tehdy nastoupila, se snaží vymanit ze závislosti na maloměstšácké společnosti. Tento odpor umělce se nejostřeji projevoval v poezii. Spisovatelé, kteří cítili nechuť ke své době, se vzájemně sblížovali, nenacházeli však takový ohlas ve společnosti. Ocitali se v osamocení a právě v této situaci si chránili nezávislost jedince a individualistický postoj, který byl jejich obranou. Vedle individuálního vzdoru je spojovalo soustředění na vnitřní život člověka. Podtrhovali právo na osobité vidění světa, a to je vedlo k vyhraňování rozmanitých uměleckých tendencí. Literatura se skutečně rozvíjela v dosud nepoznané různosti stylů, směrů a žánrů, které se rychle proměňovaly a dělaly místo stylům a směrům zcela jiným (symbolismu, impresionismu, expresionismu).

Nejznámější představitelé těchto nových básnických směrů se objevili ve Francii a jsou označováni jako **prokletí básníci**.

Jako první z nich bývá uváděn **CHARLES BAUDELAIRE (1821-1867)**, autor básnické sbírky **Květy zla**, kterou přeložil do češtiny již Jaroslav Vrchlický. Z jeho mladších následovníků uvádíme básníka **PAULA VERLAINA (1844-1896)**, významného představitele básnického symbolismu, a jeho přítele **JEANA ARTURA RIMBAUDA (1854-1891)**. Některé verše z díla těchto básníků překládali do češtiny i významní čeští autoři jako např. Karel Čapek či Vítězslav Nezval.

V oblasti prózy zaujal významné místo americký autor detektivních příběhů **EDGAR ALAN POE (1809-1849)** - **Zlatý Skarabeus**, **Vraždy v ulici Morque** aj.

V ruské literatuře **ANTON PAVLOVIČ ČECHOV (1860-1904)**, mistr krátké povídky, v níž zobrazuje nejčastěji průměrné lidi, které nazývá *malými lidmi*, jejich každodenní konflikty. **Pokoj č. 6**, **Chameleón**. Významné místo sehrála jeho významná dramata **Racek**, **Strýček Váňa**, **Tři sestry** a **Višňový sad**.

V Anglii se proti realismu obrátil básník a dramatik dekadentního zaměření **OSKAR WILDE (1854-1900)**, divadelními hrami **Jak je důležité mítí Filipa**, **Ideální manžel**, **Vějíř lady Windermereové**. Román **Obraz Doriana Graye** pak zobrazuje rozpor mezi krásou a životem, mezi požitkem a morálkou.

Ve Francii zaujal podobné místo mistr naturalistické novely, symbolista a impresionista **GUY DE MAUPASSANTE (1850-1893)**, autor společenských kritik **Kulička**, **Miláček**, v nichž většinou vystihuje bezcharakternost a amorálnost francouzské společnosti.

LITERATURA STOLETÍ DVOU SVĚTOVÝCH VÁLEK

1. POLOVINA 20. STOLETÍ

První světová válka znamenala katastrofický zlom ve vývoji světového společenství, stejně jako v dosavadních politických programech stran. Zničila iluze i naděje v pokrok a rozvoj civilizace. Způsobila nebývalé rozrůznění a radikalizaci společnosti. V mnoha zemích vedla ke vzniku totalitních či zločinných systémů (fašismus, komunismus, nacismus). Neblaze zapůsobila také hospodářská krize 30. let. To vše pochopitelně zasáhlo i literární svět. Spisovatelé se snažili odrážet složitosti a kontrasty doby, i jejich pohled byl značně rozrůzněný. Vedle základního uměleckého směru, *realismu*, se objevily proudy s odlišnými koncepcemi, např. *futurismus*, *kubismus*, *kubofuturismus*, *dadaismus*, *surrealismus*.

GUILLAUME APOLLINAIRE (1880–1918) francouzský básník, který ovlivnil moderní světovou poezii, představitel kubofuturismu. Tvůrce tzv. **Pásma** (sbírka **Alkoholy**), pozdější surrealisty ovlivnila jeho sbírka **Kaligramy** = básně obrazy; text spojen s grafickým uspořádáním v optický celek.

ROMAIN ROLLAND (1866–1944) francouzský humanista, nositel Nobelovy ceny; prozaik, hudební vědec, autor životopisů významných osobností (Beethoven, Tolstoj aj.). Nejznámější jeho dílo je protiválečná novela **Petr a Lucie**, která je založena na kontrastu hrůz války a vysněného světa dvojice milenců, kteří ve válečné Paříži, od ledna do března 1918, nalézají vzájemnou lásku a oporu proti šílejícímu válečnému světu. Závěr je tragický, neboť milenci nacházejí společnou smrt v kostele při náletu. Podobné ladění můžeme nacházet i v románech **Okouzlená duše**, **Dobry člověk ještě žije** a **Jan Kryštof**.

HENRI BARBUSSE (1873–1935) v románu **Oheň** líčí otřesné zážitky vojenské čety z fronty.

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY (1900–1944) francouzský hrabě, letec v 2. světové válce, který v pohádkové próze **Malý princ** líčí setkání letce s malým princem z neznámé planety.

JAMES JOYCE (1882–1941) – irský prozaik, novátor v próze, tvůrce osobitého stylu: metody volného proudu vědomí (**román řeka**). **Dubliňané** - povídky; román **Odyseus** – parafráze antického mýtu, obraz současného Dublinu a vztahů mezi lidmi (prázdnota, banalita všedního života, ale i jeho neopakovatelnost).

GEORG BERNARD SHAW (1856-1950) – nositel Nobelovy ceny, světový dramatik. **Pygmalion** (sázka profesora fonetiky Higginse, že v krátké době vychová a uvede do vznešené společnosti nevzdělanou květinářku Lízu (námět pro muzikál *My Fair Lady*)). V dramatech kritizoval především hloupost, pokrytectví a falešnou morálku.

THOMAS MANN (1875–1955) - představitel humanistické a demokratické prózy, nositel Nobelovy ceny. **Buddenbrookové** – generační román o vzestupu a pádu lübecké podnikatelské rodiny (inspirace vlastními životními zážitky); tetralogie **Josef a bratři jeho** – převyprávění biblické legendy, obecně o mezilidských vztazích.

ERICH MARIA REMARQUE (1898–1970) – autor generačních románů. **Na západní frontě klid** (ironický název) – o osudech studentů (hlavní postava Pavel Bäumer), kteří prožili 1. světovou válku na západní frontě. Ztrácejí všechny životní iluze, protestují, snaží se přežít. Autor drsnými obrazy z bojiště plasticky vykreslil hrůzy války. **Cesta zpátky** – volné pokračování - osudy lidí zničených válkou; návrat domů a konec frontových přátelství; zážitky z války vedou k vnitřní prázdnotě a vykořeněnosti. Podobné pocity se projevují v dalších románech z 1. ale i 2. světové války: **Tři kamarádi**; **Jiskra života**, **Čas žít, čas umírat**.

FRANZ KAFKA (1883–1924) – pražský rodák židovského původu, autor povídek, aforismů, deníkových záznamů (fragments), vliv existenciální filozofie. Vrcholná díla (nedokončená) **Proces** a **Zámek** vyjadřují

pocitu úzkosti, odcizení člověka v moderní společnosti, nebezpečí zmechanizování života a neschopnost člověka vzdorovat tlakům moderní společnosti (provinění, bezvýchodnost, zkáza – smrt).

EGON ERVIN KISCH (1885-1948) - "zuřivý reportér", novinář, autor reportáží a drobných próz, např. **Pražská dobrodružství**; kriminalistická studie **Pražský pitaval**, autobiografie **Tržiště senzací** – lehkost stylu, nadhled, bezprostřednost zážitku. Román **Pasák** vykresluje mravní úpadek člověka.

VLADIMIR MAJAKOVSKIJ (1893–1930) – představitel ruské a sovětské literatury v revoluční fázi, kdy lidé ještě věřili v pravdivost komunistických ideálů. Autor prošel vývojem od kubofuturismu k socialisticky orientované poezii. Za 1. světové války autor poemy **Oblak v kalhotách** – vlastní prožitky a postoje; víra v revoluci (poema **Správná věc, 150 000 000** aj.)

SERGEJ ALEXANDROVIČ JESENIN (1895–1925) – představitel sovětských básníků – imažinistů (smyslová obraznost, volný verš), bohémů a revolucionářů. **Píseň o velikém pochodu** (téma občanské války), sbírka **Zpověď chuligána** (bohémství), lyrická skladba **Anna Sněžina**. Typické pro něj je ztráta iluzí o bolševické revoluci – následná sebevražda.

IVAN BUNIN (1870–1953) – mistr povídky; přilnutí k venkovu, obraznost. Typický pokračovatel tradiční ruské tvorby, který byl nucen pro své pojetí světa i umělecké tvorby k emigraci. Ve francouzském exilu vytvořil vrcholná díla impresionismu v próze (**Život Alexeje Arsenjeva**), či existenciálně laděné povídky.

MAXIN GORKIJ (1868-1936) - prozaik a dramatik; "most" mezi ruskou a sovětskou literaturou; povídky a romány psychologické, socialisticko-realistické, generační.

ISAAK BABEL (1894–1941) – představitel sovětské revoluční prózy - povídkový soubor **Rudá jízda** – vlastní zkušenosti, tažení s kozáky r. 1920 v občanské válce, obraz drsného života, složitých konfliktů, dramatičnost.

MICHAIL ŠOLOCHOV (1905–1984) – 4 dílný román **Tichý Don** (o životě kozáků v 1. světové válce a po ní), román **Rozrušená země** (o kolektivizaci po říjnové revoluci, drsný obraz skutečnosti), novela **Osud člověka** (tematika války a poválečného světa) Nobelova cena.

ERNEST HEMINGWAY (1889-1961) – americký autor, představitel prózy tzv. "**ztracené generace**" = spisovatelé, kteří odešli do války jako studenti – dobrovolníci s představou boje za svobodu a demokracii; brzy pochopili svůj omyl, "vystřízlivěli"; válka jako první velký životní zážitek je natrvalo poznamenala - pocit vykořeněnosti.

Sbohem, armádo – román, vlastní zážitky a vzpomínky z fronty; ideová dezorientace hrdinů, kteří se proto upínají k základním hodnotám individuálního lidského života (láska, přátelství, odvaha, čest); hlavní hrdina opouští frontu (do neutrálního Švýcarska).

Komu zvoní hrana – román, reakce na španělskou občanskou válku; boj proti fašismu. Hlavní postava – americký dobrovolník Robert Jordan, těžce raněn, čeká na smrt a teprve nalézá skutečný smysl života (láska k španělské dívce).

Stařec a moře – symbolická novela, obraz zápasu s přírodou a zlem do posledních chvil života; vzdát se = ztratit lidskou důstojnost. Příběh kubánského starce Santiaga, chudého rybáře, který vedl statečný, ale beznadějný boj s mořem a žraloky o svůj úlovek; smysl novely: oslava lidské aktivity a nezdolnosti.

Hemingwayův styl byl novátorský - skrytá dramatičnost zdánlivě střízlivých popisů; v podtextu zachycena atmosféra situace i charakterů hrdinů; hutnost a strohost výpovědi (záměrně jednoduché, většinou souřadně připojené věty); hrdinové prokazují morálně lidské kvality.

WILLIAM FAULKNER (1897–1962) – obraz amerického Jihu, sociální a rasové problémy (román **Divoké palmy**); složitý styl, epizodičnost, mozaika žánrů a citových zabarvení.

JOHN STEINBECK (1902–1968) – další z amerických představitelů „ztracené generace“, současně s předchůdci tzv. „beatníků“. Nobelova cena. Zobrazuje osudy kalifornských drobných farmářů v době hospodářské krize (ztráta půdy, vystěhovalectví, cesta na Západ, marné hledání obživy). **Hrozny hněvu** – venkov jako útočiště před civilizací; mýtizace přírody a půdy; vypravěčské umění. Další romány (předzvěst beatgeneration) – **Na Plechárně, Pláň Tortilla, Toulavý autobus**.

FREDERICO GARCIA LORCA (1898-1936) – španělský básník a dramatik, za občanské války zastřelen fašisty. Nejznámější dílo - drama **Krvavá svatba** (proti násilí a zvůli).

2. POLOVINA 20. STOLETÍ

Podobně jako po první světové válce i po roce 1945 odrážela literatura společenské změny, které krutá válka přinesla.

- **odraz války** – protest proti její krutosti, oslava hrdinství a statečnosti, stejně jako satirický nebo humoristický pohled
- **tzv. angažovaná próza** – opak válečné dehumanizace, nespokojenost s nedostatky doby, poukazování na krizi mezilidských vztahů, pocity ohrožení, úzkosti a odcizení pramenící z moderní přetechnizované a přeorganizované společnosti (**existenciální próza**, italský **neorealismus**)
- snaha distancovat se od ideálů konzumní společnosti a kariérismu – americká **beatnická generace**, angličtí „**rozhněvaní mladí muži**“
- **tzv. socialistický realismus** – tvorba v totalitních komunistických zemích – převládající oficiální optimismus z budování socialismu, zjednodušení na černou (kapitalismus) a bílou (socialismus).
- **experimentální próza** (především v oblasti formy) – **absurdní literatura**, drama, francouzský „**nový román**“
- **magický realismus** – návrat k starým mýtům, legendám (latinskoamerická a ruská literatura)
- **vědeckofantastická literatura** (sci-fi, fantasy), katastrofické vize, fikce
- **postmodernismus** – reakce na modernismus, míšení žánrů, komplikovaná kompozice, prolínání dějových a časových rovin aj.
- rozmach **tzv. populární, především komerční literatury** – řemeslně zvládnuté, ale myšlenkově nehluboké, esteticky díla hodnotná i bezcenná; snaha přiblížit se k nenáročnému čtenáři. Kuchařské knihy tzv. osobností, deníky sportovců a nedůležitých politiků, atd.

OBRAZ VÁLKY V LITERATUŘE

Rusko (Sovětský svaz)

Jurij Bondarev - Hořící sníh (patetický obraz hrdinství, panoramatická próza)

Viktor Někrasov - V stalingradských zákopech

Michail Šolochov - Osud člověka (nový pohled na válku – morálně společenské problémy)

Německo

Anna Sehgersonová - Sedmý kříž

Karludvig Opitz - Můj generál (humorná forma)

USA

Norman Mailer - Nazí a mrtví

William Saroyan - Lidská komedie

William Styron - Sophiina volba (psycholog. román)

Joseph Keller - Hlava XXII (s humorem a ironií)

Velká Británie

Patrick Ryan - Jak jsem vyhrál válku (humorná forma)

Francie

Robert Merle - Smrt je mým řemeslem

EXISTENCIALISMUS

(návaznost na existenciální literaturu meziválečnou)

JEAN-PAUL SARTRE (1905–1980) – francouzský filozof a spisovatel

Povídky **Zed'**, román **Hnus**, filosofické úvahy **Bytí a nicota**; – o smyslu lidské existence, svobodě člověka; absurdní shody náhod

ALBERT CAMUS (1913–1960) - francouzský filosof a prozaik, Nobelova cena;

Rozsáhlejší novela **Cizinec** – děj v Alžírsku, vypravěč Mersault bezdůvodně zastřelí Araba, je zatčen, souzen a v závěru popraven. Jeho pobytem ve vězení jsou prezentovány autorovy úvahy člověka nevěřícího v nic, pocit odcizení, samoty, lhostejnosti k světu a životu; subjektivně chápaná svoboda (rozhodnutí k čemukoli).

NEOREALISMUS

Především v italské próze 40. – 50. let. Vyjádřen návrat k realismu (dokumentárnost, hodnověrnost), v popředí zájem o běžný život obyčejných lidí. Velkou úlohu sehrál i neorealistický film (F. Fellini, V. da Sicca, aj.)

ALBERTO MORAVIA (1907–1990), Ital, nejvýraznější představitel neorealismu.

Vystihuje obraz poválečné Itálie i války (analýza skutečnosti, sociální a milostná tematika, drsnost charakterů, vyjádření smyslových pocitů). Zdařile využívá prvků filmové řeči (panoramatické pohledy, detail, polodetail) i lidového jazyka. Romány - **Římanka, Pohrdání, Nuda, Horalka** aj.

BEATNÍCI (BEAT GENERATION)

Hnutí amerických básníků a prozaiků 50. - 60. let. Beat = jednak "zbitý" (unavený životem), jednak "blažený" (=únik): V tvorbě se projevuje negativismus, revolta, výsměch tradičním hodnotám (bohatství, kariéra, rodina) i oficiální morálce prosperující konzumní společnosti. Objevuje se příklon k orientálním filozofiím (zenbuddhismus), hledání vnitřní svobody (buď výstřednost v módě nebo naopak vzhled zanedbanosti), touha po rozkoši (vliv alkoholu, drog, tuláctví, džezové a rockové hudby; sexuální nevázanost), dobrovolná chudoba.

V literatuře se toto vše projevuje bezprostřední odvážnou výpovědí, erotickou otevřeností, vulgarismy a slangem, snahou šokovat a provokovat.

ALLEN GINSBERG (1926) – americký básník.

V tvorbě vyjadřuje hrůzu a smutek ze současného světa; předchůdce undergroundu- sbírka **Kvílení** – naturalistické obrazy, vize a sny, autentický prožitek, extáze, revolta.

JACK KEROUAC (1922–1969) – americký prozaik, tulák

Kultovní a základní román **Na cestě** – básnická reportáž ze silnice, záznam dojmů, nálad a myšlenek, řada postav, zvl. tuláků, putování za pocitem svobody; tzv. **spontánní próza** – metoda záznamu bez zásahů a úprav. Román se stává základem pro další generace teenagerů. **Dharmoví tuláci, Mag, Podzemníci**

LAWRENCE FERLINGHETTI (1919)

Básník, prozaik a překladatel.

KEN KESEY

Spisovatel – **Vyhod' me ho z kola ven** (zfilmováno M. Formanem – Přelet nad kukaččím hnízdem), **Tak mě někdy napadá.**

CHARLES BUKOWSKI (1921–1994)

Spisovatel – navazuje na tuto linii v 80. letech, povídky **Všechny řítě světa i ta má**, autobiografický román **Hollywood** – odvážná, otevřená výpověď, cynismus.

ROZHNĚVANÍ MLADÍ MUŽI

Angličtí spisovatelé 50. let – proti anglickému konzervatismu, konvencím; nepřizpůsobivost zavedenému pořádku, proti kariérismu, pohodlnosti, pokrytectví; sociální kritika, humor, hovorový jazyk.

JOHN BRAINE (1922–1986) – román **Místo nahoře**,

KINGSLEY AMIS (1922), román **Šťastný Jim** = tzv. univerzitní román, výsměch atmosféře malé venkovské univerzity. **Další romány K. Amise – Staří part'áci, Jakeův problém, Obojí dělat nemůžeš.**

Hlavní postavy obou románů – mladí muži, bouřící se proti snobství, konvencím, nudě stereotypního života; paradox – dostávají se do vysoké společnosti sňatkem s bohatými ženami.

ABSURDNÍ LITERATURA, DRAMA

Od 50. let – člověk zachycen v situaci úzkosti, bez schopnosti komunikace s lidmi, postrádá smysl života; bez souvislého děje a logického dialogu; téma – nemožnost dorozumění (degradace jazyka), nesmyslnost lidského jednání, bezmocnost, stereotyp

SAMMUEL BECKETT (1906–1989), irský spisovatel, Nobelova cena;

Čekání na Godota – divadelní hra, chaotický dialog dvou tuláků na opuštěném místě, kteří marně čekají na toho, kdo by změnil jejich život. Opakovaná scéna s chlapcem, který vždy oznámí, že pan Godot přijde další den - monotónnost, stereotyp, bezútěšnost, nekonečnost čekání.

EUGÈNE IONESCO (1912–1994), francouzský básník a dramatik rumunského původu

Plešatá zpěvačka, Nosorožec – divadelní hry o problému komunikace mezi lidmi a stereotypch moderní doby.

MAGICKÝ REALISMUS

50. léta, v zemích silné tradice mytologie nebo ústní slovesnosti; prolínání skutečného a snového světa (nezřetelné hranice); napětí mezi reálnem a fantazií.

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ (1928), kolumbijský spisovatel, Nobelova cena

Sto roků samoty – román, rodinná sága (symbol – osud země); život provinčního městečka od doby kolonialismu v 19. stol. do pol. 20. stol. Členové rozvětvené rodiny stárnou, umírají, ale jakoby žijí i po smrti (reálné a zázračné).

Láska za časů cholery, Podzim patriarchy, Příběhy z Maconda, Kronika ohlášené smrti.

ČINGIZ AJTMATOV (1928), kirgizský spisovatel

Stanice Bouřná – román o osudech železničáře v kazašské stepi – prolínání dějových pásem, současnosti, legend i fikce budoucnosti - obraz světa před zánikem. **Popraviště** – další román.

MICHAIL BULGAKOV (1891–1940), ruský spisovatel

Román **Mistr a Markétka** = podobenství: příběh Fausta s biblickým příběhem ukřižování Krista.

LITERATURA S PRVKY SCI-FI (SCIENCE FICTION)

a) vědeckofantastická próza - obraz fiktivní budoucnosti společnosti, člověka, vědy. Osud člověka v nepříznivém prostředí, stinné stránky technického pokroku.

b) tzv. fantasy literatura – s bájnou a pohádkovou atmosférou.

c) otřesné vize totalitní společnosti.

RAY BRADBURY (1920), americký spisovatel

Povídky **Mart'anská kronika**, román **451 stupňů Fahrenheita** (obraz technicky vyspělé, ale nekulturní civilizace, v níže je nemožné se vzepřít).

STANISLAW LEM (1921), polský spisovatel

Spojení sci-fi s dobrodružným žánrem, ale i se společenským poselstvím. **Astronauti**, **Solaris** (úvahy o stavu lidské civilizace a o mravní odpovědnosti za ni), Futurologický kongres.

ARTHUR C. CLARKE (1917), anglický spisovatel

Trilogie **2001: Vesmírná odysea**, **2010: Druhá vesmírná odysea**, **2061: Třetí vesmírná odysea** a zatím pětidílná sága o kosmické lodi Ráma (**Setkání s Rámou**, **Návrat Rámy**, **Zahrada Rámová**, **Ráma tajemství zbavený**, **Poslové Rámových světů** – od 2. dílu spoluautor Gentry Lee).

POSTMODERNISMUS

Směr objevující se od poloviny 40. let, dominující ale zvláště v počátcích 70. let 20. století. Negativní postoje k dosavadním avantgardním tendencím, zvl. jen k formálnímu experimentování; prolínání tradice a experimentu, hledačství pravdy, pochopení chaotického světa.

UMBERTO ECO (1932), italský prozaik

Jméno růže – román, který využívá postupů odborné, publicistické i krásné literatury, masové i exkluzivní literatury, je současně detektivkou, hororem, historickým románem, filozofickým traktátem, studií o symbolech (titul), sociologickou sondou do problematiky tolerance. Sklon k mystifikaci (příběh jako rekonstruovaný středověký rukopis), koláž (citáty z krásné, filozofické, historické literatury a bible), ironický přístup k minulosti (zlehčuje výklad reformace církve); napínavý příběh – chlapec Adson (vypravěč) a františkán Vilém pátrají po záhadných vraždách mnichů v klášteře.

Foucaultovo kyvadlo.

VLADIMIR NABOKOV (1899–1977), ruský emigrant žijící v Americe

Lolita – psychologická studie muže a jeho sexuálního vztahu k 12-leté dívce.

MILAN KUNDERA (1922), český emigrant žijící ve Francii.

Nesnesitelná lehkost bytí, **Nesmrtelnost**, **Valčík na rozloučenou**

DALŠÍ VÝZNAMNÍ SVĚTOVÍ SPISOVATELÉ SOUČASNOSTI

JACQUES PRÉVERT (1900–1977) – francouzský básník, inspirován surrealismem (slovní hříčky, výstavba obrazu), který hledá poezii ve všedním životě. Autor milostných básní, šansonů, scének i tvorby pro děti. Sbírkky **Slova**, **Děšť a pěkné počasí**, **Haraburdí**, **Slunce noci** – lehkost, náznak, jednoduchá gradace, refrény (vliv lidové slovesnosti), asociace představ, okouzlení světem i jinou poezií.

BORIS PASTERNAK (1890–1960) – ruský básník a prozaik.

Doktor Živago - román, za nějž získal Nobelovu cenu. Román je kritickým obrazem stalinismu, budování socialismu, pronásledování nepohodlných lidí, vraždy, procesy v komunistickém Sovětském svazu (Rusku).

ALEXANDR ISAJEVIČ SOLŽENICYN (1918) – ruský spisovatel, nositel Nobelovy ceny. Poznal sovětské koncentrační tábory a vyhnanství, které vykreslil v trilogii **Souostroví Gulag** nebo v novele **Jeden den Ivana Denisoviče**. **Obě díla podávají** otřesné svědectví o bezpráví, beznaději, obraz komunistického systému vlády.

DOMINIK TATARKA (1913–1989)- slovenský prozaik.

Román **Farská republika**, novela **Kohoutek v agónii** – stálé hledání životních a lidských hodnot.

JOHANNES MARIO SIMMEL (1914) – německý prozaik, autor čtivých příběhů s aktuálními společenskými problémy - romány **Láska je jen slovo**, **Všichni lidé bratry jsou**.

ARTHUR HAILEY (1920) – autor bestsellerů **Letiště**, **Kola**, **Hotel**, **Konečná diagnóza**, **Penězoměnci**.

JOHN IRVING (1942) – americký spisovatel, autor bizarních románů ze současnosti, které jsou plné melancholie, smutku a zklamání, ale i životní síly, jež hrdinům většinou pomůže překonat překážky.

Pravidla moštárny, **Svět podle Garpa**, **Modlitba za Owena Meanyho**, **Čtvrtá ruka**, **Rok vdovou**, **Svobodu medvědům**, **Hotel New Hampshire**. Řada románů byla zfilmována.

JOHN KENNEDY TOOLE – **Spolčení hlupců**, **neónová bible**

WILLIAM SAROYAN – **Tracyho tygr**

JOHN UPDIKE – **Králíku utíkej**, **Králík je bohatý**, **Králík se vrací**

J. C. OATESOVÁ – **Oni**, **Zahrada pozemských slastí**, **Americká balada**

S. KING – hororové povídky, román **To**

MIKA WALTARI (1908–1979) – finský spisovatel – román **Egypt'an Sinuhet** – o starověkém lékaři, otvírači lebek.

JOHN RONALD REUEL TOLKIEN (1892–1977) – anglický spisovatel.

Román **Hobit** – zápas dobra a zla, fantastický svět starodávných, šťastných, mírumilovných lidí. Trilogie **Pán prstenů**

GEORG ORWELL (1903–1950) – anglický spisovatel, autor vizí totalitního světa.

Zvířecí farma – alegorická bajka, obraz totalitní společnosti, despotismu a násilí (jeden druh zvířat tyranizuje jiné). **1984** – vize totalitní zeměkoule v roce 1984 – vliv zatajovaných krutostí v komunistickém Rusku, varování před technickým řešením problémů světa.

ZÁVĚR

Na tomto velice stručném přehledu světové literatury je patrné, že literatura provázela život od prvních známých historických počátků. Všechny významné dějinné mezníky našly svůj odraz i v literatuře. Tam, kde se na starší literaturu díváme s větším odstupem, je těchto mezníků méně, vytvářejí se větší historické celky, čím víc k současnosti, je těchto významných dat více, období mezi nimi kratší, celá historie barvitější a pestřejší. Zatímco starší literaturu měříme na staletí, literaturu novou na desetiletí, a ještě se nám zdá, že jednotlivé úseky jsou příliš vnitřně nejednotné a s možností dále je dělit. Většinou však tento dojem je optický klam, což dokáže větší historický odstup. Při posuzování novější literatury s tím však musíme počítat. Právě tak musíme počítat s neukončeností literárního vývoje, který pokračuje stále dál přes všechny stanovené závěry. Pokud ale jde o poznání literatury, musí svůj úkol sehrát vlastní četba, sledování novin a časopisů, ale i rozhlasu, televize i nových médií...